

Men kun næsten. Sammen med bevægelsens bredde hindrer forfatterens klare opfattelse af politikken væsen og hans professionelle systematik, at han sidder fast i den indforståede institutionshistories småskårenhed.

Med sine mangler er det først og fremmest en god bog om et vigtigt emne.

Niels Thomsen

WILHELM CHRISTMAS-MØLLER: Niels Bohr og atomvåbnet. København, Vindrose, 1985. 247 s. 188 kr.

I og for sig er det et meget lille emne, Wilhelm Christmas-Møller har behandlet i denne bog, og sandt at sige bringer han ikke mange nye oplysninger frem; men til gengæld er fremstillingen særdeles interessevækkende og perspektivrig, og så er den veloplagt og provokerende skrevet med forfatterens personlige generaliseringer strøet ud over siderne.

I de senere år har Christmas-Møller bidraget flittigt og kompetent både til den biografiske litteratur med 1. bind af værket om John Christmas Møller og til den sikkerhedspolitiske debat med en række artikler, tildels med et fredspolitisk udgangspunkt. I bogen om Bohr og atomvåbnet mødes disse to linier, selvom projektet grundlagdes i begyndelsen af 1970'erne, længe før den nye sikkerhedspolitiske debat tog form.

Emnet er Bohrs forslag fra perioden 1944-1950 om internationalisering af USAs atomvåben og skabelsen af en åben og tillidsfuld verden. I centrum står videnskabsmandens møde med den politiske verden, og spørgsmålene drejer sig om, hvorfor Bohr fremsatte sine tanker, hvorfor og hvordan han arbejdede så ihærdigt med sine overtalelsesforsøg over for politikerne, og hvilke forklaringer der kan gives på forsøgenes kranke skæbne. Det er et case-study i beslutningstagernes usikkerhed på konsekvenserne af en ny militærteknologi og en ny struktur i det internationale system, i småstaters muligheder for at agere under den kolde krigs klima, i private korridorinitiativer, og i hvordan politikere slipper af med ihærdige og idealistiske busy-bodies. Problemstillingen kræver studier i Bohrs personlighed og baggrund såvel som i det politiske miljø i USA, England og Danmark; og den forudsætter en mere generel forståelse af de politiske og administrative mekanismer i de moderne vestlige samfund.

Som grundlag for sin fremstilling har forf. ikke benyttet Bohrs eget arkiv – hvilket ellers var udgangspunktet for det oprindelige projekt. Han har desværre heller ikke selv været i de amerikanske og engelske arkiver.

Til gengæld har han i den engelsksprogede litteratur om atomvåbenproblemerne og øst-vest-forholdet, i den amerikanske kildeudgave *Foreign Relations of the United States*, og i tidligere departementschef H. H. Kochs arkiv fundet tilstrækkeligt materiale til at følge forhandlinger og overvejelser på nært hold. Værker til forståelse af Bohrs og atomfysikkens udvikling indtil krigen og enkelte samfundsvidenskabelige modelbetragtninger – først og fremmest Graham Allison's beslutningsmodeller – har suppleret grundlaget.

Dispositionen er kronologisk fra Bohrs udvikling op til 1944, via hans tre forsøg i 1944, 1945 og 1948 på at ændre vestmagternes atompolitik til hans åbne brev til FN i 1950, og afsluttende med hans medvirken i svensk atompolitik i 1950'erne. Mindre klar er hvert kapitels opdeling i en hoveddel og en »analyse«, da fremstillingen hyppigt afbrydes af analyser, og »analyserne« rummer fremlæggelse af nye data. Bogen kunne i det hele taget have fortjent en sidste afpudsning; så kunne man have fået bedre orden på kronologien i kap. 7, og så kunne man have undgået, at engelske citater skiftevis er oversatte og på originalsproget.

Christmas-Møller gør et imponerende forsøg på at forstå Bohrs politiske verdensbillede, men det er ikke let at give det en rationel form. Han fejlvurderede sine egne påvirkningsmuligheder og resultatet af sin samtale med Roosevelt; han forsøgte at fremme politisk åbenhed med korridorpolitik; han forstod næppe afskrækkelsestænkningen og vanskelighederne ved at kontrollere en internationalisering; han syntes kun delvis at være klar over, at atomvåbnet balancerede den russiske konventionelle overlegenhed i Europa; han mente, at staternes hemmelighedsfuldhed hæmmede den teknologiske udvikling, men var ikke bekymret over, at en accelererende udvikling da logisk kunne være et resultat af åbenhed på våbenområdet. Men han havde en fundamental tro på åbenhed og tillidsskabende samarbejde og mulighed for harmoni.

Bohrs forslag indebar, at vestmagterne skulle gøre en stærk satsning; ved en internationalisering ville de give russerne bombens hemmeligheder, med risiko for at få et stærkere og mere aggressivt Rusland, men med en chance for at russerne ville blive tillidsfulde og fredelige. Afgørende for vurderingen af realismen i Bohrs forslag er derfor opfattelsen af Stalin, men den afstår forf. fra med den begrundelse, at Bohrs forslag aldrig nåede så langt, at de blev vestlig politik. Han skriver dog (s. 153), at det ikke er særlig sandsynligt, at russerne ville have accepteret.

Bohr forsøgte efterhånden at sælge sine forslag til amerikanerne ikke blot som oprigtige udspil, men subsidiært som nyttige propagandaforslag. Og spørgsmålet er vel da, om der egentlig var så stor forskel mellem Bohrs forslag til amerikansk strategi og så den faktisk fulgte, f.ex. ved

Baruch-planen fra 1946. Begge benyttede en kombination af tilbud til og pres på russerne, men afgørende var, at russerne ikke ville gå ind på dem – og havde de gjort det, ville amerikanerne måske have trukket dem tilbage igen. Afstanden var simpelthen for stor.

For at forstå det havde det været nyttigt, om bogen ikke blot havde diskuteret den russiske side lidt nærmere, men også i øvrigt havde givet en bredere baggrund for at forstå amerikanernes og englændernes holdning – og ikke kun indskrænket sig til henvisninger til amerikanske revisionistiske historikers værker. Det ville have krævet omtale af de lidt positive erfaringer med rustningsaftaler og tillidsskabende foranstaltninger i 1930erne og af 1940ernes fredsbevægelser. Det kunne også indebære en vurdering af karakteren af modsætningsforholdet mellem USSR og vestmagterne – Bohr var ikke gået ind for, at man skulle dele hemmelighederne om atomvåbnet med Tyskland og Japan.

Bohrs initiativer førte ikke til meget, og politikerne blev efterhånden trætte af Bohr og hans tanker, først i England (i hvert fald Churchill), så i USA og til sidst i Danmark og Sverige. Morsomt nok synes det til en vis grad at være gået på samme måde for forfatteren. I de første to tredjedele af bogen omtales Bohr og hans planer med stor forståelse af både moralske og politiske grunde, medens der ikke spares på ubehagelige karakteristika af skeptikerne, som Roosevelts »jovialt grinende overfladiskhed« (s. 17) og Churchills uforstående og efter forf.s mening lidt realistiske realisme. Men i bogens sidste del må også Bohr tåle forfatterens ironi – måske fordi H. H. Kochs kildemateriale går så tæt på Bohrs tanker og forberedelser, at man ikke uden videre kan antage at de er rationelle, som man kan i den tidlige periode, hvor vi kun kender selve forslagene og deres fremlæggelse.

Bohr havde dog i disse år gennemgået en læreproces, og han lærte så meget om politikernes tænkemåde, at han blev mere snedig, når planerne skulle sælges. Men han ændrede kun lidt ved budskabets indhold, og når det fik så krank en skæbne skyldtes det ikke, at den udenrigspolitiske situation ændrede sig – selvom tiden arbejdede imod ham – heller ikke politikernes ondskab eller uvidenhed – selvom den retrospektivt set var betydelig – men simpelthen at tankerne ikke kunne stå for en nærmere prøvelse i politikens verden. Der var for lidt kød på dem, og de udviklede sig ikke. Det grundlæggende moralske budskab blev aldrig omsat til et konkret politisk handlingsprogram.

Bogen kaster morsomme strejflys over dansk politik – der jo unægtelig er mindre udforsket end engelsk og amerikansk. Desværre er der ikke så meget om Bohrs forhold til opinionen og partierne; men interessant er skildringen af Hedtofts hurtige begejstring over Bohrs forslag, hans

ukonventionelle behandling af sagen, og hans lige så hurtige opgivelse af den (s. 173-176). Billedet af departementschef H. H. Koch og hans energiske men forgæves felttog for Bohr viser hvor svært det er for embedsmænd at optræde i det politiske spil. Også det nordiske sorteperspil om støtten til Bohr bliver beskrevet, ligesom Tage Erlander, der trækker sig noget tilbage, da han opdager, at Bohrs princip om åbenhed også tænkes udstrakt til Sverige.

Christmas-Møller diskuterer kun stedvis sine teoretiske udgangspunkter, men han har et skarpt blik for de statslige organisationers påvirkning af beslutningsprocessen. Efter hans mening udskød de amerikanske politikere de overordnede valg så længe, at den videnskabelige og militære expertises delbeslutninger i realiteten blev afgørende. Det giver forf. anledning til at formulere den generelle tese, at organisationerne tenderer mod at virke fornyende, medens den politisk-administrative top er konserverende (s. 151 og note 94). Tesen er i forfriskende modstrid med Allisons opfattelse af organisationerne som fastgroede i rutiner, men spørgsmålet er måske, om ikke Christmas-Møller undervurderer politikerne (på et punkt, hvor det i øvrigt er dristigt at slutte *e silentio* i betragtning af kildeadgangen). I en situation med mange indre og ydre ubekendte kan det være en fornuftig strategi forsigtigt at afprøve mulighederne.

Denne bog er spændende ikke blot på grund af sit emne, men også fordi læseren mærker, hvorledes forfatterens fredspolitiske engagement kæmper med hans kølige videnskabelige analyse. Efter lidt tvivl om udfaldet sejrer sagligheden. Det indtrængende forsøg på at forstå Bohrs tankegange fører til tvivl hos forfatteren om deres holdbarhed – og tankerne kan i øvrigt være vanskelige at bruge til fredsbevægelsernes formål i dag.

Bogen svarer da til sit emne: modsætningsfuld, dybsindig og spændende, men ikke ganske klar. At søge sandheden fremfor klarheden var også Bohrs prioritering.

Carsten Due-Nielsen